

Huomioita kansanperinteen tallentamisesta äänilevyihin.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, joka tällä hetkellä käsittää n. 1.270.000 numeroa kaikkia lajeja suomalaista kansantietoutta ja jota voitaneen pitää maailman suurimpana kansanperinnearkistona, on kasvanut nykyiseen laajuuteensa lähes puolentoistasadan vuoden aikana satojen tutkijoiden ja tieteellisesti koulutettujen stipen-

diaattien sekä tuhansien kaikkiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvien, esivanhempiansa hengenperintöä kunnioittaneiden kansalaisten vapaaehtoisen työn ja uurastuksen ansiosta. Viimeksi Kalevalan riemuvuoden kilpakeräys — vuonna 1935 — loistavine tuloksineen ja sen jälkeisten vuosien suunnitelmallinen keruutoiminta aina talvisodan syttymiseen asti lisäsivät ja täydensivät sekä lukumääräisesti että laadullisesti arkiston kokoelmia niin valtavasti, että se täysin pystyy — kunhan runsas aineisto vain on saatettu tutkijoille helposti käytettävään muotoon tyyppikortistoihin — tyydyttämään nykyaikaisen kansanperinteentutkimuksen kaikki vaatimukset.

Mutta kirjoittamalla tehdyistä muistiinpanoista, vaikka ne olisivat kuinka huolellisesti ja yksityiskohdatkin huomioon ottaen laadittuja, ei tietenkään koskaan voi käydä selville, millaisilta muinaisrunot, laulut, itkuvirret, tarinat jne. ovat kuuluneet, kun niiden taitaja on niitä kuulijalleen tai talteenottajalleen esittänyt.

Osaksi tämän puutteen poistamiseksi, osaksi helpottaakseen kansansävelmien muistiinkirjoittamista ottivat eräät vuosisatamme alun kansanmusiikin kerääjät fonografilla tai parlografilla runosävelmiä, itkuvirsiä, joikuja, paimensoittoja, tanssisävelmiä, kanteleensoittoa sekä joidenkin hyvien runonlaulajien esityksiä vahaliერიöihin. Kansanrunousarkistossa säilytettävät vanhimmat fonogrammit — 4 lieriötä — ovat vuodelta 1905. Ne ovat *Väinö Salmisen* ottamia ja sisältävät lappalaisten joikuja. Kesällä 1905 tallensi *Armas Lavunis* 15 rullaan Suistamon runonlaulajien esityksiä ja otti seuraavana kesänä Länsi-Inkerissä kaikkiaan 100 lieriötä, lähinnä runosävelmiä. Arkiston laajin fonogrammikokoelma on *A. O. Väisäsen* keräämä vuosina 1914, 1915 ja 1916 Inkeristä, Vienasta, Raja-Karjalasta ym. Se sisältää yhteensä 164 vahaliერიötä. Vuodelta 1914 peräisin on niinkään *Asko Pulkkinen* 22 tanssisävelmäärullaa käsittävä keruutulos. Myöhemmin fonogrammikeräelmä — 25 rullaa — on vuodelta 1922. Se sisältää *Armas Launisen* tallentamia joikuja Lapista. Lopuksi ansaitsee vielä mainitsemisen *A. R. Niemén* arvokas liettualaista kansanmusiikkia sisältävä fonogrammikokoelma, yhteensä 73 lieriötä. Kaiken kaikkiaan on arkistossa siis 301 lieriötä suomalaisia, 29 lappalaisia ja 73 lieriötä liettualaisia kansansävelmiä. Kaikki nämä fonogrammit on nuotinnettu ja julkaistu.

Olen katsonut aiheelliseksi aluksi esitellä arkistomme fonogrammikokoelmaa, koska se on tavallaan nykyisen äänilevyarkiston edeltäjä ja koska sillä on ainakin osaksi pyritty samaan päämäärään kuin äänilevykokoelmankin luomisella, nimittäin saamaan näytteitä kansanperinteen esitystavoista. Pääasiallisesti on heikkoäänistä, mutta melko vaivattomasti kuljetettavaa ja helppokäyttöistä fonografia pidettävä kuitenkin vain kansansävelmien talteenottajan hyödyllisenä keruuvälineenä, joka on suuresti helpottanut sävelmien nuotintamista, sillä vahaliერიöön tallennettua sävelmää on voinut työhuoneessa kaikessa rauhassa toistaa niin monta kertaa kuin sen virheetön nuotintaminen on vaatinut. Sen sijaan toistasataa kiloa painavaa äänilevykojetta, joka vaatii pyöriäkseen sähkövirtaa, ei voi kuljettaa mukanaan joka kylään. Tämän vuoksi ja lisäksi levyjen kalleuden takia ei äänilevykoje ole keruuväline. Äänilevyihin ei

kannata eikä ole syytäkään kerätä kansanrunoutta, vaan ainoastaan tallentaa näytteitä siitä, miten hyvä sadunkertoja esittää satujaan, miten tarinain taitaja kertoo tarinoitaan, millaiselta kuuluu itkuvirsi, muinaisruno, kehtolaulu, loitsu, piirilaulu, karjan huhuilu. Eikä ole aiheellista pyrkiä saamaan äänilevyihin kansanperinteen taitajan koko varastoa, vaan ainoastaan edustavia näytteitä siitä. Tosin käytännössä käy kyllä tavallisesti niin, että kun hyvän kertojan, itkijän tai laulajan on kohdannut, ei mitenkään malta pysähtyä vain näytteisiin, vaan yrittää saada mahdollisimman paljon talteen hänen esityksiään. Siinä haastattelija innostuu kyselemään yhä ja yhä lisää ja toisessa huoneessa konetta hoiteleva toveri seuraa kiinnostuneena kuulokkeillaan keskustelun kulkua, ja kun sitten taitaja toteaa; että »kyllähän minä senkin osaan» tai »olenhan minä siitäkin kuullut puhuttavan», niin annetaan levyn pyöriä.

Luonnollista on, koska äänilevy ei ole mikään muistiinpanovihko, että siihen ei tallenneta mitään sellaista kansanperinnettä, jolla ei ole merkitystä esitystaidon näytteenä. Tällaisia ovat mm. sananparret, arvoitukset, enteet, uskomukset, taikatavat. Eihän ole mitään aihetta ottaa äänilevyyn esim. kuvausta siitä, millaisia taikoja tehtiin laskiaisena tai miten parannettiin yötkettäjän kiusaamaa lasta, koska tottunut ja kansanperinteen tunteva kerääjä saa näistä asioista paljon täydellisemmän kuvauksen haastatteleamalla ja kirjoittamalla.

Koska siis äänilevy on esitysnäyte, on satu, tarina, legenda, laulu koetettava saada tallennetuksi levyyn mahdollisimman luontevasti esitetynä, sellaisena kuin sen on esimerkiksi kuullut tuttu kuulijakunta hämyisessä pirtissä puhdetöitä tehdessään. Kokemus on kuitenkin osoittanut, että tämä ei ole niinkään helppoa. Hyvä tarinankertoja, joka leppoisasti keskusteltaessa esittelee tarinoitaan eloisesti, ilmeikkäästi ja hauskasti värittäen, muuttaa esitystapansa oitis jäykäksi, hitaaksi ja arvokkaaksi, vieläpä yrittää puhua kirjakieltäkin, kun joutuu mikrofonin eteen ja tietää, että nyt hänen esityksensä uurretaan levyyn. Mikrofonikauhu on harmillisimpia asioita, mitä kansanperinteen levyttäjät retkillään kohtaavat. Tavallisestihan sekin toki pitkälti puhumalla ja kertojaa eri keinoin rauhoittamalla voitetaan, mutta joskus sille ei mahda mitään, ja silloin esitys on täysin arvotonta.

Joskus on tehty niin, että on kertojan tietämättä levytetty hänen esitystään. Kertoja luulee juttelevansa vain haastattelijalleen, mutta toisessa huoneessa oleva kaiverruslaite leikkaakin tarinan levyyn. Joskus tämä onnistuu oikein hyvin, mutta siinäkin on omat vaikeutensa. Pahinta on, että haastattelija joutuu pakosta, kun kiinnostusta ilmaiseva pään nyökyttely ei riitä ja esitys uhkaa katketa, sanomaan jonkin sanan väliin. Periaatteenahan on kansanperinteen esitysnäytteitä levytettäessä ollut, ettei haastattelija sotkeudu kysymyksineen esitykseen, vaan — vaikkapa toteaakin jonkin kiintoisan, kertojan varmasti tuntemaan piirteen unohtuneen — antaa hänen vapaasti kertoa tarinan sellaisena kuin se sillä hetkellä mieleen tulee.

Kokemus on niinkään osoittanut, ettei suorasanaista perinnettä levytettäessä pidä antaa kertojan ensin puhua tarinaansa muka näytteeksi ja sen seikan selvittämiseksi, kannattaako sitä ottaa talteen — näin mo-

nesti tiedustellaan —, vaan kun on tutustumiskeskustelussa todennut, että kysymyksessä on hyvä tarinain taitaja, riittää jo muutama tarinan alkusana osoittamaan, mikä tarina on tulossa, ja silloin vain nopeasti levy pyörimään ja tarina talteen. Sillä niin ihmeelliseltä kuin tuntuukin, on heti uudelleen kerrottu tarina sisällykseltään paljon huonompi, siihen saattaa ehkä tulla jokin vähäinen piirre lisää, mutta siitä jää pois paljon olennaista. Kertoja kai kuvittelee, että kun hän on tarinansa jo kerran esittänyt, se on levyttäjille siksi tuttu, ettei sitä tarvitse enää niin yksityiskohtaisesti uudelleen puhua. Mikä siinä sitten lieneekin, mutta näin vain on asian laita.

Hyvän kansanperinnelevyn syntymiseen tarvitaan kaksi tekijää: että teknillinen puoli, levyyn otto, sujuu moitteettomasti ja että esittäjä säilyttää alusta loppuun rauhallisen ja luontevan esitystavan. Jos toinen tai toinen puoli aiheuttaa häiriötä, ei levystä tule kunnollista. Teknillisistä haitoista kiusallisimmaksi on osoittautunut maaseudun sähkövirran jännitteen suuri vaihtelu. Jos lähitienoilla käy tai pannaan käyntiin saha tai mylly, vaikutukset tuntuvat levytyskoneessakin. Varsinkin musiikkiesityksiin tulee tällöin helposti kissan nau'untaa muistuttavia kohtia. Kun käytäntö on opettanut tekemään useita tärkeitä parannuksia ottokojeeseen ja kun »konemiehellä» on monivuotinen kokemus, onkin sähkövirran jännitteen vaihtelu milteipä ainoa tekijä, mikä nykyisin teknillisessä suhteessa voi aiheuttaa levyn epäonnistumisen. Paljon useammin sen valitettavasti tahtovat aiheuttaa esiintyjän omat »jännitteen vaihtelut» mikrofonikauhuneen. Tällöinkin tietenkin levyttäjien kenttätyössä saavuttama keruutottumus on suureksi hyödyksi luottamuksellisten suhteiden syntymiseen outoine laitteineen saapuneiden levyttäjien ja kotoisesta rauhastaan johonkin kansakoulun luokkahuoneeseen tulleiden esiintyjien välille. Ja tämähän on kaikessa kansanperinteen talteenotossa peräti tärkeä seikka.

Tunnettu tosiasia on, että hyviä tarinan- ja sadunkertoja ei kyläkunnassa ole monta. Joskus saattaa kylästä tai koko pitäjältä löytä enää vain muutamia harvoja henkilöitä, jotka erikoisen luonteensa tai harrastustensa vuoksi ovat todella omaksuneet seudun tarinaperinteen ja jotka aidosti ja kuulijoita kiinnostavasti osaavat sitä esittää edelleen. Mitä erityisesti tulee myyttilliseen tarinaperinteeseen, sen elämälle ja säilymiselle on uskolla yliluonnollisten voimien olemassaoloon aivan ratkaiseva merkitys. Mutta nykyisin saattaa jo aitoa myyttillistä tarinastoa etsiessään todeta, että se alkaa yhä enemmän muuttua huvittavaksi ajanviettejutteluksi. Myyttillisille tarinoille elinvoimaa antavan uskon hävitessä niiden tehokas opetustarkoitus ja varotustehtävä menettää merkityksensä. Halukkaasti kerrotaan jo tarinoita, joissa ei ole mitään yliluonnollista, ja koetetaan löytää »kummituksille» luonnollinen selitys. Siksipä monet piruista ja vainajista kertovat tarinat, jotka ennen ovat saaneet rohkeat miehetkin pelon valtaan, elävät enää lähinnä vain lastenpelotuksina. Tämä yleisen kansansivistyksen kannalta terve kehitys merkitsee myyttillisen tarinaperinteen hiljaista häviämistä. Tässä saattaa kansanperinteen tuntija panna merkille suunnilleen samanlaisen kehityksen kulun, mikä esim. muinaisrunojen kohdalla on rintamailla tapahtunut jo aikoja sitten ja jonka viimeisiä ilmauksia on se, että »kyläruneoilijoiden» sepittämiä pilkka-

lauluja sekä Vilhon ja Bertan ynnä kymmenien muiden nuorten parien surullisesta elämäntalosta kertovia arkkiveisuja tarjotaan ennen muuta »hirveän kauniina» lauluina talteenotettavaksi.

Tosin on varsin paikallaan, että tällaisiakin, aidon kansanrunouden rappeutumiskauden tuotteita tallennetaan esitysnäytteinä, sillä nekin kuvastavat kansanperinteen elämää ja ovat tutkimukselle joskus varsin mielenkiintoista ainesta. Niinikään on aiheellista ottaa talteen myös ns. sopimattomia lauluja, nuorten miesten rekilauluja, pilasatuja, yöjalkarunoja jne. Tällä »mallassaunarunoudella» on arvoitusten ja eroottisävyisten leikkien ohella ollut myös merkittävä asema kansanperinteessämme, vaikka se tavallisesti onkin unohdettu.

Kaikkein kiitollisimpia levytettäviä ovat kansansoittajat. Nämä pojat eivät mikrofonia pelkää, vaan laskettelevat välittömän soittajanilon vallassa yksi-, kaksi- tai viisirivisellään, viulullaan tai kanteleellaan vaikka koko ohjelmistonsa läpi. Ja he tuntuvat olevan pahoillaan, jollei kaikkea voi ottaa talteen. Niinikään paljon häissä ja hautajaisissa esiintyneet itkijät ja tottuneet runonlaulajat ovat myös aidosti eläytyviä ja varmoja esiintyjä. Sen sijaan taitavan kertojan löytäminen on monesti suuren työn takana. Sitä etsittäessä joutuu joskus kokeilemaan montakin henkilöä ja ottamaan levyynkin aina joitakin näytteitä, sillä eihän esiintyjän mieltä sovi pahoittaa heti kylmästi ilmoittamalla, ettei hänen taitonsa kelpaa levyyn tallettavaksi.

Vanha koettu keino paikkakunnan tarinaperinteeseen niin sanoakseni »sisään» pääsemiseksi on aloittaa jonkin kaikille varmasti tutun asian muistelemisella ja sitten — kun kertojassa on syntynyt luottamus omiin taitoihinsa — edetä vähitellen kohti syntyjä syviä. Näin esim. Jaalassa oli sopivaa pyytää aluksi kertomaan seudun tunnetusta voimamiehestä Haara-Paavosta sekä Saarijärvellä noidasta ja parantajasta Kyyrän Jussista tai Pohjoismaen piruista. Tärkeää on myös muistaa aina silloin tällöin soittaa esiintyjälle hänen juuri esittämänsä. Oman esityksensä kuuleminen levystä on tietenkin aina mielenkiintoista ja saattaa joskus innostaa vallan valtavasti entistä parempiin saavutuksiin.

Olen edellä esittänyt joukon yleisluonteisia huomioita, jotka läheisesti liittyvät kansanperinteen äänilevytykseen ja joita on ollut helppo poimia niistä kokemuksista, joita pitkäaikainen mukanaolo tässä todella mielenkiintoisessa työssä on runsain määrin antanut. Seuraavassa esittelen lyhyesti — vain tilastotiedoin — tämän työn tuloksia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänilevyarkistoa, sen syntyä ja kasvua.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänilevyarkiston syntysanat lausuttiin kaksitoista vuotta sitten. Kesällä vuonna 1937 oli tämän kirjoittaja yhdessä vaimonsa kanssa lähdössä kesäksi kenttätyöhön Viron Inkeriin keräämään inkeriläistä kansanperinnettä. Silloin esitti arkiston johtaja prof. Martti Haavio, että yrittäisin mikäli mahdollista koota yhteen muutamia parhaita sikäläisiä runonlaulajia, viedä heidät Tallinnaan ja siellä Viron yleisradion, Eesti Riigi Ringhäälingin, studiossa tallentaa heidän esityksiään äänilevyihin. Tämä suunnitelma toteutui, ja tuloksena oli 19 kaksipuolista levyä. Näihin sekä teknillisesti että sisällöltään ensiluokkaisiin levyihin on tallennettu Länsi-Inkerin, lähinnä kuulun kreik-

kalaiskatolisen Ropsun runokylän perinteitä edustavaa runonlaulua, häävirsii, juhlarunoja, kehtolauluja, erilaisia tunnelmarunoja ym. Tämän lisäksi levyihin kertyi edustavia näytteitä Soikkolan paimenmusiikista sekä joitakin itkuvirsii ja loitsuja.

Seuraavana vuonna — 1938 — hankki erittäin ripeästi toimiva Oy. Kansatieteellinen Filmi Aga-Baltic-merkkiset uudet äänityslaitteet, ja maisteri Eino Mäkisen kanssa lähdin niitä kokeilemaan Kymminlinnan pakolaishuoltolaan, jossa edellisten käyntieni perusteella tiesin olevan useita erittäin hyvämuistisia Vienan, Inkerin ja Aunuksen kansanrunouden taitajia. Kahdessa päivässä (15.—16. 10. 38) tallensimme sieltä 35 levyä itkuvirsii, muinaisrunoja, loitsuja, satuja ja tarinoita.

Aines oli laadultaan mitä arvokkainta, esiintyjät välittömiä ja innostuneita, mutta valitettavasti eräät levyt teknillisesti epäonnistuivat. Todettiin, että uusi äänityskoje vaati huomattavia parannuksia ja muutoksia. Ne suoritti yleisradion teknikko Tamminen, ja Kansatieteellisen Filmin puolesta valvoi töitä tohtori Jouko Hautala, joka tällöin tuli mukaan levytystyöhön ja jonka ottamia tämän jälkeen kaikki arkiston äänilevyt ovat.

Seuraavana levytyksen kohteena oli salmilaisen Nastja Rantsin aivan ehtymätön legenda- ja syntytaruperinne. Martti Haavio oli aikoinaan liikkeessaan Salmassa keruuretkellä kiinnittänyt huomiota tähän ihmeelliseen pyhäintarujen taitajaan. Nyt hänet tuotiin Helsinkiin Oy. Kansatieteellisen Filmin uuteen studioon, ja marras—joulukuun vaihteessa 1938 tallensimme hänen esityksiään levyihin. Pyhäintarujen runsaudesta, pituudesta ja esittäjän verkkaisesta puhetavasta johtui, että levyjä kertyi kaikkiaan 28 kpl. Huhtikuun lopulla 1939 studiossa vieraili kaksi Vienan itkuvirsi- ja runonlauluperinteen etevää edustajaa, Olga Pavlov Kymminlinnan pakolaishuoltolasta ja Nasti Huotarinen Kotkasta. Heidän korkealuokkaisten esitystensä ansiosta äänilevykokoelmamme karttuivat jälleen 16 arvokkaalla levyllä. Seurasivat sotavuodet. Talvisodan jälkeen majaili Lapinlahden vanhassa kansakoulussa joukko sotavankeudesta palautettuja Hyrskylän mutkan asukkaita. Heidän joukostaan tapasin vanhan suojärveläisen itkijänaisen Oudotja Koivusen, joka auliisti saapui studioon esittämään itkuvirsiiään. Tuloksena oli 5 levyä.

Helmikuussa 1943 meillä oli harvinainen tilaisuus tallentaa äänilevyihin Aunuksen itkuvirsi- ja satuperinnettä. Olin nimittäin liikkeessani kesällä 1942 kansanperinteenkeruuretkellä eteläisen Aunuksen kylissä tavannut Sammatuksen kylässä, jossa — kuten muuallakin Aunuksessa — itkuvirsirunous oli elävää ja jokapäiväiseen elämänmenoon kuuluvaa, erittäin taitavan itkijävaimon Paraskovja Kursojevin. Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnan luvalla Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sai hänet Helsinkiin ja hänen seurakseen vielä hauskan ja hyvämuistisen satujen kertojan Ivan Nikiforovin Mägrätjärveltä. Tämän vierailun tuloksena oli 21 levyä aitoa aunukselaista kansanperinnettä.

Kahtena viime kesänä olemme ennakolta laaditun suunnitelman mukaisesti vieneet levytyskojeet mukamme maaseudulle ja tallentaneet itse paikalla levyihin erilaista esityksellisesti kiintoisaa kansanperinnettä, tarinoita, satuja, kansanmusiikkia, piirilauluja, karjanhuhuiluja jne. Paikalliset kotiseutuyhdistykset tai eräät yksityiset henkisestä kansankult-

tuuristamme kiinnostuneet kansalaiset ovat tällöin huolehtineet paikallisista järjestelyistä, esiintyjien hankkimisesta jne. Niinkään meillä on myönteisiä kokemuksia yhteistyöstä osakuntien kotiseuduntutkimusretkikuntien kanssa. Näiden retkien yhteydessä olemme ottaneet kesällä 1947 Jalasjärveltä 17 levyä, Jaalasta 14 levyä ja Pielavedeltä 11 levyä sekä kesällä 1948 Saarijärveltä 23 levyä ja Ähtäristä 15 levyä erilaista kansanperinnettä. Mikäli vain paikalliset järjestelyt suoritetaan asiantuntevasti, tämä on varsin tuloksellinen ja suositeltava levytystapa.

Tällä hetkellä äänilevyarkistossa on kaikkiaan 221 levyä, joukossa — kuten edellisestä on käynyt ilmi — runsaasti suorastaan korvaamattomia Inkerin, Vianan ja Aunuksen hengenaarteiden tallenteita.

Äänilevyissä elää katoava kansanperinne aitona ja värikkäänä, se elää vielä silloinkin, kun kalevalainen runonlaulu on jo lopullisesti ehtynyt, kun itkuvirret ovat iäksi vaienneet, kun iloiset sadun- ja tarinantaitajat ovat siirtyneet sinne, »miss' on sanatonna suu». Kansanperinteen tallentaminen äänilevyihin on tähän mennessä ollut — sotavuosien ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vaikean taloudellisen aseman takia — lähinnä vain kokeilunluonteista, vaikka kohteet huolellisesti valiten on jo tätenkin saavutettu arvokkaita, osaksi korvaamattoman arvokkaita tuloksia.

Vakaa käsitykseni on, että nyt, kun ainakin tarinaperinne vielä on elävää, olisi entistä enemmän kiinnitettävä huomiota juuri tähän kansanperinteen tallennusmuotoon. Vaikkei meillä Ruotsin johtavan kansanperinnearkiston tapaan ole omaa ääniautoa, meillä on kuitenkin vielä tilaisuus pelastaa joko nykyisin laittein tai suhteellisen pienin kustannuksin hankittavissa olevin käytännöllisin magnetofoni-kojein tulevien sukupolvien kuultavaksi aitoa, elävää, värikästä kansanrunouttamme. Tämä on tehtävä, jonka tunnollisesta täyttämisestä Suomen kansanperinteen tutkimus varmasti tulee olemaan meidän sukupolvellemme kiitollinen.

Lauri Simonsuuri.